

ARKEOLOJİ KÜLTÜR SANAT

ARKEOLJİ

dergisi

2017 ÖZEL SAYI

SAYI: 4 - 15TL

ANADOLU'DA HEYKEL

Asia Metropolis: Ephesos Heykelleri

Kilikia Bölgesi Roma Heykeltıraşlığı

Hellenistik Devir Stratonikeia Yontuculuğu

Metropolis'te Hellenistik ve Roma Dönemi Heykeltıraşlığı

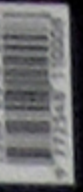
Phrygia Hierapolisi Heykeltıraşlığı:

Kentteki Ayinler, Tören Alayları ve Betimler

Perge'de Roma Hanedan Heykelleri

Pamphylia Heykeltıraşlığı

Laodikeia Yontuculuğu

EDITÖRDEN

ED. ADEM YURTSEVER

ANTALYA/SIDE

ARALIK, 2017

KÖNYE

Genel Yayın Yönetmeni/ Sorumlu Yazı İşleri Müdürü

Damla BAYAZİT

Editör/ Redaktör

Adem YURTSEVER

Danışman

Prof. Dr. Bilal SÖĞÜT

Prof. Dr. Hüseyin Sabri ALANYALI

Görsel Yönetmen

Zeynep ÖZYÜREK

Grafik Tasarım

Eren ÖZYÜREK

Bilişim Danışmanı

Mert ŞAHİNER

Reklam Direktörü

Meltem TATAR

Serkan ÇALKAR

Çeviri

Ayşen YOLCU

Mine OLGAC

Yazınsal ve Görsel Katkıda Bulunanlar

Prof. Dr. Celal Şimşek, Prof. Dr. Francesco D'andria,

Prof. Dr. Hüseyin Sabri Alanyalı, Prof. Dr. Ramazan

Özgan, Prof. Dr. Serra Durugönül, Doç. Dr. Serdar

Aybek, Yrd. Doç. Dr. Münteha Dinç, Dr. Buket Akçay

Güven, Dr. Maria Aurenhammer, Uzm. Ulus Tepebaş,

Mürsel Okcu.

Kapak Görseli

Perge Güney Hamamı kazılarında Cladius Piso

Galerisi'nden ele geçmiş "Dans Eden Kadın" heykeli.

Antalya Arkeoloji Müzesi, 1980

Fotoğraf: Adem YURTSEVER

Yönetim Yeri

Bahçellevler Mahallesi, Şimşek Sokak No:80 Kat:3

Tepebaşı/ Eskişehir

ISSN

2548 110X

Basım Yeri

Öz Kağıtçılık Matbaacılık

Estim Toptancılar İş Merkezi 7. Cadde No:1 Eskişehir

0222 228 04 25

Teşekkür

Mehmet BEZDAN

Abdurrahman ÇINARBAY

"Sizin ayakta duran heykelinize gelince, her ne kadar tasarım bakımından hoşsa da, zira denizi işaret ediyor, işçiliği bakımından ise ne size benziyor ne de diğer bir açıdan güzel; bu yüzden aynı bu pozda, sizin adınızı taşımaya layık bir heykelinizi gönderin; çünkü sizin ebediyen anımsanmanız için burası son derece uygun bir yer." (Prof. Dr. Murat Aslan'ın Hellence aslından çevirisidir).

Arrianus'un Karadeniz Seyahati'nden alıntı olan yukarıdaki metinde; Trapezous'luların, imparator Hadrianus'un kenti ziyaretinden sonra, imparator adına yaptıkları düşünülen heykel anlatılmaktadır. Söz konusu metin, Antik Çağ'da heykellerin nasıl üretildiğini ve özellikle imparator heykellerinin eyaletlerdeki üretiminin nasıl gerçekleştiğine dair önemli bir veridir ve içinde küçük de olsa bir nükte barındırır. İmparator Hadrianus'u şahsi olarak gerçekten çok iyi tanıyan birisinin, imparatorluğun başka ve oldukça uzak bir eyaletinde üretilen portre heykelini imparatora benzetememiş olması, "eyalet sanatının" (üslubunun), Merkez Roma Sanatı ile farklılıklarını gösteriyor olmalıdır. Anadolu'da Heykel temalı bu sayısı ile Küçük Asia'nın önemli bölge kentlerinden ele geçmiş heykeller ve bu heykellerin hem bölge sanatına hem de bölgeler üstü sanatsal anlayışına ışık tutması amaçlanmıştır. Gerek mimaride gerekse heykel sanatında her zaman merkez kentlerin karşılaştırma örnekler olması ve eyalet sanatının henüz gerçek anlamda yoğun olarak irdelenmemiş olduğu önemli bir gerçektir. Bu açıdan, Arkhe Dergisi'nin, diğer sayılarında olduğu gibi, bu sayısında da önemli bir kaynak sunacağına inanıyorum.

Bu sayımızın temasında ilgiyle okuyacağınıza inandığım makaleler sizleri bekliyor. İonia Bölgesi kentlerinden Ephesos ve Metropolis'ten ele geçen heykeller ele alınmış, söz konusu antik kentler ve bölgenin heykel sanatına değinilmiş, ayrıca her iki kentin heykel sanatındaki yeri ve önemi incelenmiştir. Laodikeia, Batı Phrygia'nın çok önemli bir antik kenti ve bu antik kentten ele geçen zengin heykel eserler hem bölgenin heykel sanatına hem de heykellerin üretim yerlerine dair (atölye sorunu) önemli veriler sunmaktadır. Yine Laodikeia'ya oldukça yakın bir kent olan Hierapolis'ten ele geçen heykeller ve bu heykellerin Antik Çağ sosyal yaşamındaki yerini ilgiyle okuyacağınızı umuyorum. Bununla birlikte Stratonikeia Antik Kenti'nden ele geçen eserler üzerindeki inceleme hem Karia Bölgesi'nin heykel sanatındaki yeri hem de bu sanatsal geleneğin oluşturduğu eserlerin incelemesi bakımından bu alanda önemli bir boşluğu doldurmaktadır. Pamphylia Bölgesi'nin heykel sanatına dair çok önemli iki makale bölgenin heykel sanatına ışık tutmaktadır. Hem Perge hem de Side antik kentlerinden ele geçen eserler üzerinden yola çıkılarak kaleme alınmış çalışmalar bölge sanatını irdelediği gibi bölgedeki atölye ve okul sorununa önemli yaklaşımlar getirmektedir. Son olarak, Kilikia Bölgesi heykel sanatına dair çok önemli bir yazı kaleme alınmış, bu çalışma bölgenin heykel sanatını etkileyen ya da farklı bir açıdan bakıldığında çevre bölgelerle arasındaki sanatsal etkileşime, eyalet sanatına ve bunun anlamı üzerine önemli açıklamalar getirmektedir.

Bu çalışma Anadolu'nun özellikle Roma Dönemi heykel sanatının irdelenmesi ve üzerinde yeniden düşünülmesi bakımından önemli bir çalışmadır. Çalışmalarını yoğun bir programda sürdüren Arkhe Dergisi destekleriniz ve katkılarınız ile büyümeye ve gelişmeye devam etmektedir. Bu bakımdan destekte bulunan herkese sonsuz teşekkür ederim.

Bir sonraki Arkhe sayısında buluşmak dileği ile...

ARKHE

2017 ÖZEL SAYISI
Anadolu'da Heykel

İÇERİK

ASIA METROPOLISI: EPHEOS HEYKELLERİ
4 - 19
MARIA AURENHAMMER

METROPOLIS'TE HELLENİSTİK VE ROMA
DÖNEMİ HEYKELTİRAŞLIĞI
20 - 27
SERDAR AKBEY

LAODIKEIA YONTUCULUĞU
28 - 35
CELAL ŞİMŞEK

PHRYGIA HIERAPOLISI HEYKELTRAŞISI:
KENTTEKİ AYINLER, TÖREN ALAYLARI VE BETİMLER
36 - 51
FRANCESCO D'ANDRIA

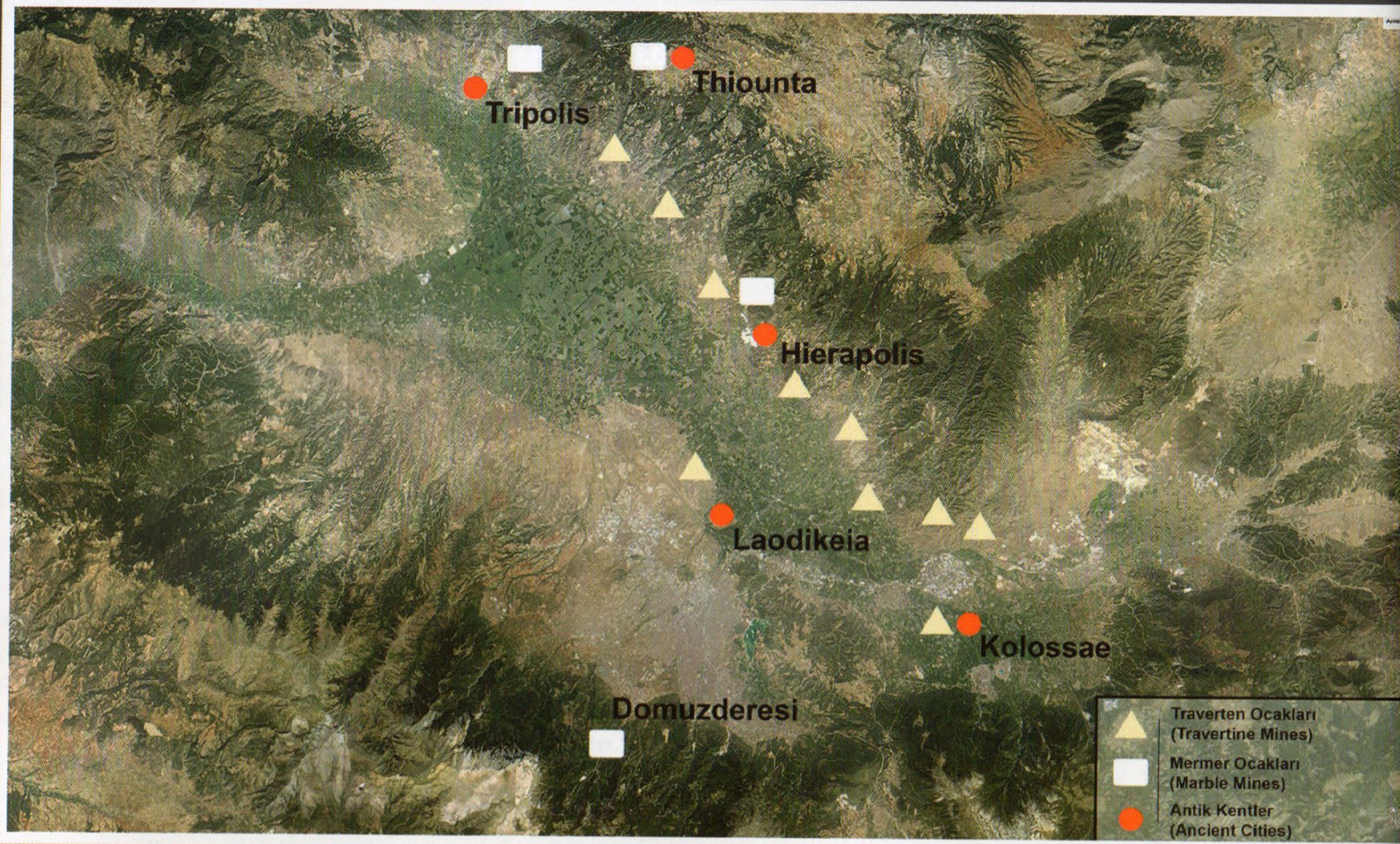
HELLENİSTİK DEVİR STRATONIKEIA YONTUCULUĞU
52 - 64
RAMAZAN ÖZGAN

PAMPHYLIA HEYKELTİRAŞLIĞI
65 - 77
HÜSEYİN SABRİ ALANYALI

PERGE'DE ROMA HANEDAN HEYKELLERİ
78 - 87
BUKET AKÇAY GÜVEN

KILIKIA BÖLGESİ ROMA DÖNEMİ HEYKELTİRAŞLIĞI
88 - 97
SERRA DURUGÖNÜL MÜNTEHA DİNÇ ULUS TEPEBAŞ

Resim 1: Uydu fotoğrafı üzerinde Lykos Ovası kentleri ve taş ocakları.

Laodikeia Yontuculuğu

Celal ŞİMŞEK

Resim 2: Laodikeia kent planı.

Laodikeia Yontuculuğu

Celal ŞİMŞEK

Denizli ilinde Eskihisar, Bozburun, Goncalı ve Korucuk Mahalleleri sınırları içinde, Lykos (Çürüksu) Ovası'nın ortasında yer alan Laodikeia, bu coğrafi ve stratejik konumuyla her dönemde önemini korumuştur. Lykos Ovası antik coğrafyada Frigya, Lidya, Karya bölgelerinin ortak sınırır. Üçgene yakın bir form gösteren ve çanak şeklinde olan ovanın etrafı dağlarla çevrili olup antik dönemde burası bölgeler arasında bir geçiş güzergâhı konumundadır (Res. 1).

Hellenistik kent Seleukos Kralı II. Antiokhos'un eşi Laodike adına boşanma tarihleri olan MÖ 253 yılı öncesinde kurulmuştur (Res. 2). Antik kentin coğrafik konumu, İç Anadolu'yu Güney ve Batı Anadolu'ya bağlatan ana yol güzergahında olmasıyla Onu önemli kılmıştır. Özellikle tekstil ticareti başta olmak üzere, mermer, hububat, hayvan ve hayvansal ürünlerinin ticareti, kentin antik dönemdeki zenginlik kaynaklarının başında yer alır.

Her dönemde depremlerle yıkılan ve tekrar ayağa kaldırılan kent, en son İmparator Focas Dönemi (MS 602-610) depremiyle tamamen yıkılarak Denizli Kaleiçi, Hisarköy ve çevresindeki alanlara taşınmıştır.

Laodikeia'da yapılmakta olan kazılar ve buluntuları ile araştırmalar, bölgesel nitelikte bir yontuculuk okulunun varlığını kanıtlamıştır. Antik kentin geneli hakkında antik ve modern kaynaklarda yeterince bilgi olmasına rağmen, çok az yontucu adı bilinmektedir. Bunlardan biri olan Aleksandros'un oğlu Aleksandros, olasılıkla taş ocakları bölgesinde yetişen daha sonra başka yerlere giden gezgin bir yontucu olmalıdır. Çünkü bu yontucunun Laodikeia'daki okulda yetişip yetişmediği hakkında kesin bir bilgimiz yoktur.

Bununla birlikte MÖ 1. yy.da Charinos isimli Laodikeialı bir yontucunun varlığından söz edilmektedir. Kazılarda ortaya çıkarılan Roma İmparatorluk Dönemi'ne ait yazıtlarda, Dokimeion'dan gelerek Laodikeia'da çalışan yontucuların adı geçmektedir. Diğer taraftan bunları destekler şekilde bir İon başlık ve heykel kaidesinde tespit edilen Dokimeion ismi de hem mermerin kaynağını hem de gezici heykeltıraşların kente gelerek çalıştıklarını daha iyi anlamamızı sağlamıştır (Res. 3-4).

Resim 3: Kuzey (Kutsal) Agora, Batı Portikten İon başlık üzerinde yer alan yazıt (DOKIME), MS 2. yy.

Resim 4: Tapınak A Suriye Caddesi (güney) Portiğinden yazıtlı heykel kaidesi (DOKIMEUS), MÖ 2. yy.

Resim 5: Caracalla Nymphaeumu'ndan İsis Rahibesi heykeli, MS 2. yy. sonu.

Kent yontuculuğuyla ilgili ilk olarak J. Kahil, Caracalla Nymphaeumu kazılarında bulunan yontu ve kabartmalar üzerinde çalışarak, İsis Rahibesi yontusunun stilinden bölgesel bir atölyenin varlığını öne sürmüştür. İsis Rahibesi heykelinde (Res. 5) özellikle kentin Hellenistik kurucularından kaynaklanan doğu özellikler ön plana çıkmaktadır.

Daha sonra ise tarafımızdan lahit üretimi yapan Laodikeia atölyesinin varlığı öne sürülmüştür. Çünkü MS 2. ve 3. yüzyılın ilk çeyreğinde kentte üretilen girlandlı ve frizli lahitlerin kendine özgü zengin betimlemelerindeki barok ifadeler ile Klasistik betimleme anlayışı, yerel atölyenin varlığını ortaya koymaktadır.

2003 yılında İmparator S. Severus Nymphaeumu'nda bulunan kabartmalı friz bloğundaki figürlerin stilinden, kentteki yerel atölyenin varlığı tekrardan ortaya konmuştur (Res. 6). İmparator Septimius Severus'a (MS 193-211) ithaf edilen, Nymphaeumun önünde devşirme olarak kullanıldığı şekliyle bulunan kabartmalı friz bloğundaki politik ve propaganda nitelikli betimlemedeki figürlerin ifadesi, Hierapolis Tiyatro kabartmalarından daha plastik ve etkileyicidir (tiyatronun bitirilişi MS 206). Geç Antoninler-Erken Severuslar Dönemi'ne tarihlenen friz bloğunda Lykos Ovası'nın bolluk ve bereketini ifade eden Tellus tipindeki tanrıçanın kucağında meyveler, iki yanında da erkek ve dişi çocukların betimlenmesi de yine lokal özelliklerdir. Kentte yerel atölyelerinin varlığını destekleyen diğer kanıtlar ise kazı çalışmalarında bulunan kabartma, heykel ve başlar ile ayaklara ait taslak parçalarıdır (Res. 7). Bunun yanında birçok eser üzerinde son işçiliğin henüz tamamlanmamış olması da kent atölyeleriyle bağlantılıdır. Diğer taraftan 2002 yılından buyana devam eden kazı çalışmalarında bol miktarda bulunan heykeltıraşlık örnekleri ve bunların stilleri de yerel atölyelerin varlığını ortaya koymuştur.

2002 yılından buyana yapılan çalışmalarının tamamı göz önüne alındığında; bulunan eserlerdeki birinci sınıf işçilik, Klasik ve Hellenistik Dönemlerin ünlü eserlerine ait Roma kopyalarının varlığı, Laodikeia'da, Aphrodisias Okulu'ndan bağımsız çalışan yerel okulun varlığına işaret etmektedir. Bölgede Aphrodisias yontuculuğu İmparator Augustus Dönemi'nden itibaren gelişim göstermiştir ve bu dönemden itibaren etkileşimler söz konusudur. Kazı çalışmaları, Laodikeia'da Hellenistik Dönem'den (MÖ 2. yy.), Erken Bizans Dönemi'ne (MS 5-6. yy.) kadar kesintisiz ve özgün üretimler yapıldığını ortaya koymuştur.

Laodikeia'da ele geçen yontu ve kabartmalarda Klasik, Hellenistik etkiler bariz olmakla birlikte, elbiselerde çizgisel tasarımların ön plana çıktığı, matkabın derin ve geniş kullanımıyla, ışık-gölge etkisinin verildiği görülmektedir. Elbise kıvrımlarındaki derin matkap kullanımında Bergama Sanatı'nın etkileri bulunur. Kazılarda ele geçen kabartma ve heykellerde kaynağı Bergama Barok üslubuna (MÖ 2. yy.) dayanan örneklerin bulunması da bunu desteklemektedir. Bunlar içinde Akilleus-Pentesileia grubunu

Resim 6: S. Severus Nymphaeumu'ndan friz bloğu, Geç Antoninler-Erken Severuslar Dönemi.

Resim 7: Stadyum Caaddesi'nden çarakların çalıştığı heykel ayağı.

Resim 8: Kuzey Nekropolü'nden Akilleus-Pentesileia kabartmalı blok, Hellenistik Dönem, Barok Stil.

Resim 9: Kabartmalı savaşçıların yer aldığı anıt ya da altar köşe parçası, Hellenistik Dönem, Barok Stil.

Resim 10: Barok Stil tarzında yapılan kalkanlı çıplak savaşçı (Galat?) kabartması parçası, MS 2. yy.

gösteren kabartma (Res. 8), çıplak at üzerindeki savaşçıları gösteren kabartmalı anıt ya da altar köşe parçası (Res. 9), kalkanlı çıplak savaşçının yer aldığı kabartma parçası (Res.10) ve erkek başı gösterilebilir. Roma Dönemi'nden itibaren ise Laodikeia, Hierapolis ve Aphrodisias arasında bir etkileşimin olduğunu söylemek mümkündür. Özellikle MS 2.-3. yüzyıla tarihlenen figürlü başlıklardaki barok betimlemeler benzer görülmektedir.

Resim 11: Laodikeia Tykhesi kabartmalı tavan kaseti, Caracalla Dönemi (MS 211-217).

Kazı çalışmalarında açığa çıkarılan buluntuların çoğunluğunu MS 1. yüzyıl ile daha çok MS 2-3. yüzyıla tarihlenen örnekleri oluşturur. Bunun yanında Laodikeia'nın özellikle bu dönemlerde ekonomik anlamda ulaştığı refah ve bolluk, imar faaliyetleriyle birlikte yontu sanatına da yansımıştır. Bu yansıma farklı ve Laodikeyalılara özgü bir sanat anlayışını da beraberinde getirmiştir. Özellikle de 2002 yılı kazı çalışmalarında bulunan Laodikeia Tykhesi bunlardan biridir (Res. 11). İmparator Caracalla (MS 211-217) Dönemi'ne tarihlenen kent Tykhe'sinde, birçok tanrı-tanrıçanın sembelleri bir arada gösterilmiştir. Tykhe, aynı zamanda Seleukos Kralı II. Antiokhos'un eşi Laodike'yi de temsil eder. Bu Laodikeyalılara özgü yerel bir kültürdür. Laodikeia'da farklı toplulukların ve tapınımların bir araya getirilmesi düşünüldüğünde, halkın bir kültür altında toplanması bu şekilde sağlanmıştır. Yerel özelliklerin ağır bastığı kabartmanın betim tipinin, Laodikeia sikkeleri üzerinde de görülmesi yerel atölyeler ve faaliyetleri hakkında bilgi vermektedir. Şimdiye kadar yaptığımız çalışmalarda bu kadar çok tanrı-tanrıçanın kent tanrıçası bünyesinde toplandığı eserle karşılaşmamıştır. Bu betim, aynı zamanda Laodikeyalılar'ın birleştirici dinsel düşünce ve zekâsını göstermesi bakımından da önemlidir.

Tapınak A kazılarında bulunan ve İmparator Diocletianus'un 20. yönetim yılı (vicennalia) kutlamaları için (MS 20 Kasım 303) yapılan iki kabartmalı sütun (Res. 12) ve Efes Artemisi yontusu ayrı bir önem taşımaktadır. Kabartmalı sütunda çelenk içinde yer alan Diana, Laodikeia, Apollon ve Fortuna kente özgü olarak yapılmıştır. Efes Artemisi yontusunun kaidesinde görülen kurban töreni de yine Laodikeia atölyesine özgü yapılmıştır.

Resim 12a-12b: (A-B) Tapınak A'dan İmparator Diocletianus'un 20. saltanat yılı (vicennalia) kutlamaları için (MS 20 Kasım 303) yapılan iki kabartmalı sütun (çelenk içinde Diana, Apollon, Laodike ve Fortuna büstleri ile ikişer geyik ve Griphon kabartmalı, VOTIS XX).

Bugüne kadar kaidesi kabartmalı olan Efes Artemisi kült yontusu tespit edilmemiştir.

Yontu sanatıyla ilgili değinilmesi gereken diğer önemli bir nokta ise, kentteki hem mimari hem de yontu atölyelerinin varlığını destekleyen, kentin mermer ihtiyacını karşılayan ocaklardır. Laodikeia'nın mermer ihtiyacının bir kısmını karşılayan Domuz Deresi ocaklarında yapılan araştırmalarda, buradan çıkarılan mermerlerin Laodikeia'daki mimari blok, kabartma ve yontu buluntularıyla benzer olduğu saptanmıştır.

Resim 13: Salbakos (Babadağ) eteğinde Domuz Deresi mermer ocaklarından taslak lahit parçası.

Ayrıca mermer ocağında, kesilerek yarım bırakılmış sütun, lahit taslağı gibi parçalar da tespit edilmiştir (Res. 13). Diğer taraftan kentin ihtiyacı olan mermerler Dokimeion ve Hierapolis yakınlarındaki Frigya ve Thiounta mermer ocaklarından da karşılanmaktaydı.

Resim 14: Aslanları süren Eros kabartmalı lahit parçası, Antoninler Dönemi.

Lykos Vadisi'nin iki önemli merkezi olan Hierapolis ve Laodikeia yontuculuğu karşılaştırıldığında ise hemen hemen benzer üsluplar ve konular göze çarpmaktadır. Bunun da kaynağı Hellenistik Bergama ekolüne dayanmaktadır. Bergama'nın Roma hâkimiyeti altına girmesiyle burada yaşayan sanatçılar, öncelikle Tralleis, Laodikeia ve Hierapolis'e gelmiş olmalıdırlar. Bu kentlerin zenginliğinden dolayı yontucular, rahat çalışma ortamı ve olanakları bulmuşlardır. Roma İmparatorluk Dönemi eserlerinde barok tarzda betimleme tipi sıklıkla karşımıza çıkmaktadır. Aslanları süren Eros betimli lahit parçası buna güzel bir örnektir (Res. 14).

Erken Roma Dönemi'nden itibaren ise Aphrodisias'ta antik dünyaya hitap eden bir yontuculuk gelişmiştir. Bu yönüyle Aphrodisias, Laodikeia ve Hierapolis kentleri arasındaki etkileşimler eserlere yansımıştır. Aynı vadi içinde yer alan Laodikeia ve Hierapolis yontuculuğunda; elbise kıvrımlarındaki derin matkap işçiliğiyle vurgulanan ışık-gölge etkisinin verilmesi ve yontularda görülen Arkaistik, Klasistik etkiler, ilk göze çarpan benzerliklerdir.

Kazı çalışmalarında ele geçen Alkamenes Hermes'i tipindeki baş, Pheidias tipinde yapılan Athena heykeli (Res. 15), Lysippos tipindeki Sokrates başı, Praxiteles tipindeki Aphrodite heykeli bunlardan bazılarıdır (Res. 16). Antoninler Dönemi'ne verilebilecek olan Yontucu Bryaxis tipindeki Serapis heykeli (Res. 17) başı, barok tarzdaki Samoslu Epikuras başı ile Praxiteles (Hermes Andros) tipindeki imparator heykeli (Res. 18) güzel örneklerdir. Athena heykelinde çapraz bağlanan aegis üzerinde Medusa başının profilden gösterilmesi Laodikeia atölyesine has bir özellik olup, bu tip ve özellik başka yerde görülmez. Klasik Dönem'in Zengin Stil safhasına ait elbise kıvrımlarının ıslakmış gibi şeffaf olması ve vücuda yapışması gibi özellikler, Roma İmparatorluk Dönemi Nymphe-Nike yontularında tekrar edilmiştir. Dionysos heykeli başında ve Dionysos ya da Apollon kabartmasında ise daha çok Hellenistik gelenek yansıtılmıştır (Res. 19).

Geç Hellenistik Döneme tarihlenebilecek mezar stelinde betimlenen pudicitia tipindeki kadının (Res. 20) duruş, elbise tipi ve kıvrımları, Roma İmparatorluk Dönemi yontusunda da aynen tekrar edilmiş olup, bu eser şaşırtıcı derecede Aphrodisias yontusuyla benzerlikler gösterir.

Hierapolis Tiyatrosu kabartmalarında görülen sanat üslubu, saçların işlenmesinde ve kıvrımların verilmesindeki derin matkap işçiliği, Laodikeia'da MS 3. yüzyıl başlarına tarihlenen eserlerle benzer stil özelliklerini yansıtmaktadır. Bu benzerlikler sadece yontu ve kabartmalarda değil, mimari bezemelerde de görülmektedir. Ancak bu bölgesel okula ait ekol, her iki kentte oluşturulan şubeler şeklinde olmalıdır. Çünkü eserler, işçilik ve sanatsal açıdan değerlendirildiğinde detaylarda birçok farklılıklar mevcuttur.

32 Ele geçen Roma İmparatorluk Dönemi'ne ait heykel başlarında Laodikeia atölyesine özgü titiz işçilik, dinamik yapı ve canlı ifadeler

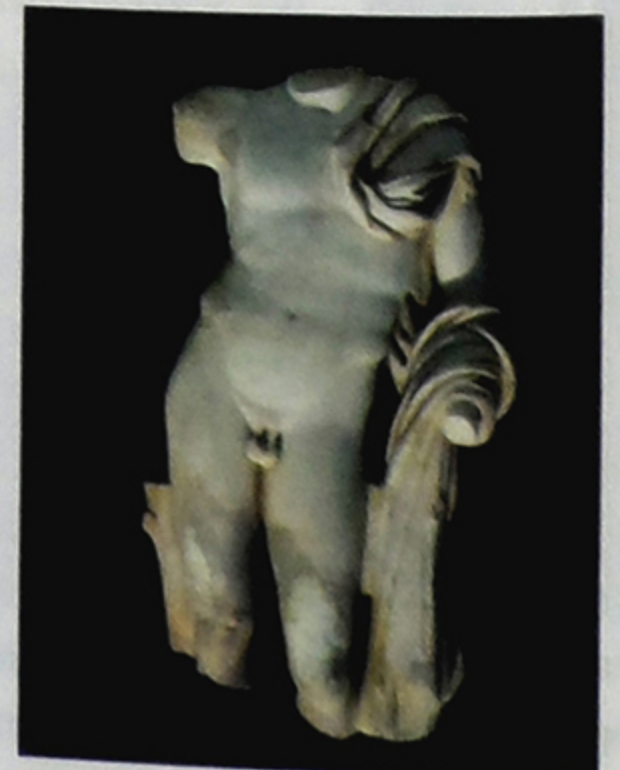
Resim 15: Pheidias tipinde Athena heykeli (S. Severus Nympheumu'ndan), Erken S. Severus Dönemi.

Resim 16a-16b: (A-B) Praxiteles'in Knidos Aphrodisias (Capitoline tipi), MS 2. yy.

Resim 17: Bryaxis tarzında İonri Serapis heykeli başı, Antoninler Dönemi

Resim 18: Praxiteles'in Hermes Andros tipinde İmparator heykeli (MS 2.-3. yy.)

Resim 19: Apollon ya da Dionysos kabartmalı lahiti parçası, MS. 2. yy.

Resim 20: Kuzey Nekropolü'nden aile (baba-ana-çocuk) kabartmalı mezar steli, Geç Hellenistik Dönem.

Resim 21: Ceres (Demeter) Tipinde İmparatoriçe ya da soylu kadın heykeli, MS 2. yy.

Resim 22: S. Severus Nymphaeumü'nden aslan heykeli, Erken S. Severus Dönemi.

görülür. Bunlar içinde Antoninler Dönemi'ne tarihlenebilecek Ceres tipindeki imparatoriçe heykeli güzel bir örnektir (Res. 21). Yine imparator yontularına ait el, ayak parçalarında da titiz işçilikler görülür. Aynı kaliteli işçilikler bronz yontu parçalarında da takip edilebilmektedir. Kolasal aslan heykeli ise Laodikeia yontuculuğunun bir başka güzel örneğini teşkil eder (Res. 22).

2002 yılından bu yana kentte yapılan kazılarda bulunan tüm yontu ve kabartmalar göz önüne alındığında; Hellenistik Dönem'den, Erken Bizans Dönemi'ne (MS 5-6. yy) kadar faaliyet gösteren yerel atölyenin varlığı ortaya çıkmaktadır. Kazılarda ele geçen Piskopos yontusuna ait baştaki canlı ve enerjik ifade (Res. 23), Aphrodisias'ta ele geçen Asya Piskoposu Flavius Palmatus yontusu başıyla çok büyük benzerlikler göstermektedir. Laodikeia örneğindeki ifade daha içten ve sıcak bir betimleme anlayışını MS 4. yüzyıl itibariyle kentte Hıristiyanlığın hakim din olmasına paralel olarak heykellerin başlarına haçlar kazınarak, bunun yanında başlangıç (A) ve sonu (w) ifade eden harfler kazınmıştır (Res. 24).

Kazılarda ele geçen eserlere genel olarak bakıldığında, yerel atölyelere ait olan bu eserler üzerinde Klasik Dönem'in (MÖ 5. ve 4. yy.) etkileri hâkimdir. Kentte özellikle, MÖ 4. yüzyılın sanat anlayışını iyi bilen ve uygulayan sanatkârların varlığından söz etmek mümkündür. Her geçen yıl buluntuların çeşitliliği artarak, kaliteli ve ünik eserler açığa çıkarılmaktadır. Helenistik, Roma ve Erken Bizans Dönemlerinin önemli ve zengin kenti olan Laodikeia'da yontucular rahat çalışma ortamı bulmuşlardır.

Resim 23: Flavius Palmatus heykeli başı, MS 5. yy. sonu, 6. yy. başı.

Resim 24: Hıristiyanlarca yüzü tahrip edilerek harfli-haçlı monogram kazınan (A başlangıç, w sonu ifade eden) Severuslar Dönemine ait sakallı erkek başı.

Prof. Dr. Celal ŞİMŞEK
csimsek@pau.edu.tr
Pamukkale Üniversitesi
Fen Edebiyat Fakültesi
Arkeoloji Bölümü, DENİZLİ

Seçilmiş Kaynakça

- Anderson, J.G.C., "A Summer In Phrygia: I", JHS, XVII, London, 1897, 396-424.
- Andreae, A, etc., Museo Pio Clementino Cortile Ottagona, DAI, Berlin, 1998.
- Bejor, G., Le Statue, Hierapolis Scavi e Ricerche III, Roma, 1991.
- Buckler W.H. - Calder, W.M., Monuments And Documents from Phrygia and Caria, MAMA VI, Manchester, 1939.
- Bekle, K. - Mersich, N., Phrygien Und Pisiden, TIB 7 (Denkschr. ÖAW. phil. hist. Kl.211), Wien, 1990.
- Bejor, G., "Per Una Ricerche Di Laodikea Ellenistica", Laodikea Di Frigia, I, Roma, 2000, ss. 15-23.
- Bean, G.E., Turkey Beyond The Maeander, An Archaeological Guide (second edition), London, 1980.
- Bieber, M., Ancient Copies, Contributions to the History of Grek and Roman Art, New York, 1977.
- Clerc, G. - Leclant J., Sarapis, LIMC VII/1-2, Zürich und München, 1994, 666-692, Figs. ss. 504-518.
- Delivorrias, A. - Berger, G. - Doer-A., Kossatz-Deissmann, Aphrodite, LIMC II/1-2, Zürich und München, 1984, 49-63, Figs. pp. 36-51, Figs. ss. 391-525.
- D'Andria, F. Hierapolis (Pamukkale), çev. N. Fırat, İstanbul, 2003.
- D'Andria, F. "Hierapolis of Phrygia: its evolution in Hellenistic and Roman times", Urbanism in Western Asia Minor, New Studies on Aphrodisias, Ephesos, Hierapolis, Pergamon, Perge and Xandhos (ed. By D. Parrish), JRA sup. 45, Michigan, 2001, ss. 97-115.
- D'Andria, F. - Ritti, T. Le Sculture Del Teatro, I rilievi con I cicli di Apollo e Artemide, Hierpolis Scavi E Ricerche II, Roma, 1985.
- Demargne, P., Athena, LIMC II/1-2, Zürich und München, 1984, 955-1044, Figs. ss. 702-765.
- Erim, K.T., "Recent Discoveries at Aphrodisias", The proceedings of the Xth International Congress of Classical Archaeology Vol. II-III, (Ankara-İzmir 23-30/IX/1973), Ankara, 1978, Pl. 325-334, ss. 1065-1076.
- K.T. Erim, "Sculpture from Aphrodisias", The proceedings of the Xth International Congress of Classical Archaeology Vol. II-III, (Ankara-İzmir 23-30/IX/1973), Ankara, 1978, Pl. ss. 335-340, 1077-1084.
- Erim, K. T., Aphrodisias, İstanbul, 1989.
- Erim, K. T., Aphrodisias, City of Venus Aphrodite, New York, 1986.
- Erim, K. T., "Portrait sculpture of Aphrodisias", Aphrodisias Papers, Recent work on architecture and sculpture (ed. C. Roueché-K.T. Erim), JRA sup. 1, ss. 153-160.
- Erim, K. T. - Smith, R.R.R., "Sculpture from the theatre: a preliminary report"; Aphrodisias Papers 2, The theatre, a sculptor's workshop, philosophers, and coin-types (ed. R.R.R. Smith-K.T. Erim), JRA sup. 2, ss. 67-98.
- Fleischer, R., Artemis Von Ephesos und Verwandte Kultstatuen Aus Anatolien und Syrien, Leiden, 1973.
- Von Head, B., Historia Numorum, A Manual of Greek Numismatics, (Reprinted 1977), London, 1911.
- Von Head, B., Catalogue of The Greek Coins of Phrygia, BMC, London, 1906.
- Gagniers, J., "Introduction Historique", Laodicée Du Lycos Le Nymphée, Paris, 1969, ss. 1-11.
- Kahil, L., "La Sculpture", Laodicée Du Lycos, Le Nymphée Campagnes 1961-1963, Paris, 1969, ss. 187-244.
- Magie, D., Roman Rule In Asia Minor to the End of the Third Century After Christ, Vol. I-II, New Jersey, 1950.
- Plinius, Naturalist Historia, V (translated by H. Rackham), Edinburg, Reprinted 1997.
- Picard, G.C., "Athena (In Peripheria Orientali)", LIMC II/1-2, Zürich und München, 1984, 1044-1110, Figs. ss. 765-815
- Ramsay, W.M., The Cities and Bishoprics of Phrygia, I, Oxford, 1895.
- Ritti, T., "Religion", Hierapolis Di Frigia 1957-1987, Milano, 1987, 75-84.
- Ruge, W., "Laodikeia", RE XII.1, 1924, ss. 722-724.
- Sevin, V., Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası, I, Ankara, 2001.
- Schröder, S.F., Museo Nacional Del Prado, Catalogo de La Escultura Clasica, Vol II: Escultura Mitologica, Madrid, 2004.
- Strabon, Coğrafya, Anadolu (Kitap: XII, XIII, XIV) (çev. M. Pektaş), İstanbul, 1991.
- Squarciapino, M., La Scuola Di Afrodizia, Roma, 1943.
- Şimşek, C., "Laodikeia Ana Küme Girlandlı Lahidleri (A ve B)", Arkeoloji ve Sanat 85, İstanbul, 1998, ss. 2-28.
- Şimşek, C., "Lycos Laodikeiası'ndan Yüksek Kabartmalı Friz Bloğu-high relief block from Laodicea ad Lycum", Ramazan Özgan'a Armağan (Festschrift für Ramazan Özgan), İstanbul, 2005
- Şimşek, C., "2003 Yılı Laodikeia Antik Kenti Kazısı", 26. Kazı Sonuçları Toplantısı 1 (24-28 Mayıs 2004 Konya), Ankara, ss. 305-320.
- Şimşek, C., "2004 Yılı Laodikeia Antik Kenti Kazısı", 27. Kazı Sonuçları Toplantısı 1 (30 Mayıs - 3 Haziran 2005 Antalya), Ankara, ss. 419-434.
- Şimşek, C., Laodikeia (Laodikeia ad Lycum), İstanbul, 2007.
- Şimşek, C., "Laodikeia'dan Ladikè Denizli", Uluslararası Denizli ve Çevresi Tarih ve Kültür Sempozyumu, Cilt 2 (6-8 Eylül 2006, Denizli), Ankara, 2007, ss. 38-50.
- Şimşek, C., "Lykos Laodikeiası'ndan Kabartmalı İki Sütun", XV. Türk Tarih Kongresi (11-15 Eylül 2006 Ankara), Cilt 1, Ankara, 2010, 177-187, Res. 1-23.
- Şimşek, C., "Sculpture from Laodikeia (Laodicea ad Lycum)", Roman Sculpture in Asia Minor, JRA, Supplementary Serrries 80 (Edited F. D'Andria&I. Romeo), Porthmount, 2011, ss. 336-345.
- Şimşek, C., Laodikeia (Laodicea Ad Lycum), Laodikeia Çalışmaları 2, İstanbul, 2013
- Şimşek, C. - Büyükkolancı, M., "Laodikeia Antik Kenti Su Kaynakları ve Dağıtım Sistemi", Adalya IX, İstanbul, ss. 83-103.
- Şimşek, C. - Ceylan, A., "Laodikeia'da Tespit Edilen Bir Deprem ve Diocletianus'a İthaf Edilen Bir Yazıt (Lykos Laodikeiası)", Archivum Anatolicum, Anadolu Arşivleri VI/1, Ankara, ss. 147-163.
- Tarhan, M.A., 2002-2003 Yılı Laodikeia Antik Kenti Kabartma Buluntuları, Denizli, 2006 (Pamukkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde hazırlanan yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi).
- Traversari, G., "La Situazione Viaria Di Laodicea Alla Luce Degli Itinerari Romani", Laodikea Di Frigia I, Roma, 2000, ss. 9-14.
- Texier, Ch., Küçük Asya, Coğrafyası, Tarihi ve Arkeolojisi, Cilt II (çev. Ali Suat), Ankara, 2002.
- Weber, G., "Die Flüsse Von Laodicea", AM, XXIII, Athens, 1898, ss. 178-195.

ARCHIV